

בימי שפוט השופטים

וַיְהִי בַיָּמִי שֶׁפֹּט הַשּׁוֹפְטִים וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לָחֶם יְהוּדָה לְגוֹר בְּשָׂדֵי מוֹאָב הוּא וְאִשְׁתּוֹ וּשְׁנֵי בָנָיו: (רות א א.)¹

רות רבה פתיחתא א – דור ששופט את שופטיו²

"ויהי בימי שפוט השופטים". ר' יוחנן פתח ואמר: "שמעה עמי ואדברה, ישראל ואעידה בך, אלהים אלהיך אנכי" (תהלים נ ז). אמר ר' יוחנן: אין מעידין אלא בשומע.³

רבי יודן ברבי סימון אמר: לשעבר היו קרויין ישראל כשאר כל האומות סבתא ורעמא וסבתכא. מכאן ואילך אין נקראין אלא עמי – "שמעה עמי ואדברה". מאין זכיתם שתקראו עמי? מ"ואדברה" – ממה שדברתם לפני בסיני ואמרתם: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" (שמות כד ז).⁴

א"ר יוחנן: "שמעה עמי" – לשעבר, "ואדברה" – לעתיד לבא. "שמעה עמי" – בעולם הזה, "ואדברה" – בעולם הבא. כדי שיהא לי פתחון פה בפני שרי אומות העולם שעתידין לקטרגם לפני ולומר: ריבון העולמים, אלו עובדין עבודת כוכבים ואלו עובדין עבודת כוכבים. אלו גלו עריות ואלו גלו עריות, אלו שפכו דמים ואלו שפכו דמים. אלו יורדין לגן עדן ואלו יורדין לגיהנם? אותה שעה סניגורן של ישראל משתתק.⁵ ...

אומר לו הקב"ה: נשתתקת ואין אתה מלמד סניגוריא על בני? חיך שאני מדבר בצדקה ומושיע את בני. באיזו צדקה? ר' אליעזר ור' יוחנן. חד אמר בצדקה שעשיתם את עולמי על שקבלתם את תורתך, שאילו לא קבלתם את תורתך הייתי מחזיר אותו לתוהו ובהו. דאמר ר' הונא בשם ר' אחא: "נמוגים ארץ וכל יושביה" (תהלים עה ד) – כבר היה העולם מתמוגג והולך אילולי שעמדו ישראל לפני הר סיני. ומי ביסס את העולם? "אנכי תכנתי עמודיה" – בזכות "אנכי" תכנתי עמודיה סלה. וחד אמר: בצדקה שעשיתם את עצמכם על שקבלתם את תורתך, שאילולי כן הייתי מכלה אתכם מן העמים.⁶

¹ מגילת רות קשורה לספר שופטים בסגנונה, רוחה, מקומה ותקופתה. ראו הקדמת דעת מקרא למגילת רות: "המגילה באה לספר מעשה שאירע ממש בימי השופטים, ומכאן גם ערכה הרב של המגילה לתולדות ישראל באותה תקופה. התיאור הבהיר והנאמן מחיי ישראל בשלהי תקופת השופטים בעיר קטנה באופן יחסי, בית לחם, בה חי ציבור המקפיד על תורה ומצוות – משלים ומאזן את התיאור הקודר של חיי ישראל, כפי שבא לידי ביטוי בספר שופטים, שאיש הישר בעיניו יעשה". זאת ועוד, נראה שהפתיחה "ויהי בימי שפוט השופטים" צריכה הייתה להיות הפתיחה לספר שופטים (ראו איך ספר שופטים נפתח במילים: "ויהי אחרי מות יהושע") וסיפור אלקנה וחנה יכול להתווסף בקלות לספר שופטים לצד סיפוריהם של אהוד, דבורה, שמשון וגדעון. לפי מסורת חז"ל רות היא בתו של עגלון מלך מואב איתו נלחם אהוד בן גרא (ונכדתו של בלק שביקש לקלל את ישראל והיזנה את בנות מואב כנגדם! ראו סוטה מז ע"א). בראיה רחבה יותר, מגילת רות שייכת לנביאים ראשונים וקשורה גם לספר שמואל ומלכים כפי שנראה בהמשך. "שמואל כתב ספרו ושופטים ורות" (בבא בתרא יד ע"ב).

² מדרש רות רבה נקרא גם מדרש מגילת רות, אגדת רות, רות רבתי ולפעמים גם פשוט מגילת רות כשמו של הספר אותו הוא דורש (אולי בדומה ל"תורת כהנים" שהוא גם שם נרדף לספר ויקרא וגם שם המדרש שעליו). אין ספק שזהו מדרש מאוחר השואב ממדרשים קדומים יותר כגון בראשית וויקרא רבה, פסיקתא דרב כהנא והתלמודים, אך מוסיף נופך משלו ויוצר מדרש פרשני המלווה את פסוקיה העיקריים של המגילה. ראו [סקירה על רות רבה](#) כאן. בדומה למדרשים אחרים כמו איכה רבה ואסתר רבה, יש גם לרות רבה פתיחתא ובה נתמקד.

³ ר' יוחנן פותח בפתיחה לפתיחתא. הוא קובע את המוטו אותו ישכללו ויפתחו שאר הפותחים (כולל הוא עצמו בהמשך) במסגרת המשך הפתיחתא ובמדרש גופא. לכאורה, הוא מסביר את פשט הפסוק: למי אפשר לדבר? את מי אפשר להעיד ולהזכיר? רק את מי שגם שומע. יש קשר בין שלושת מילות המפתח של הפסוק: לשמוע, לדבר, להעיד. אבל יש גם רובר עמוק יותר בפתיחה זו אשר מרמז על כל הדרשות שיבואו אחריו: השמיעה היא הפתרון והתשובה. מי שמוכן לשמוע כבר יש לו צד של זכות. כמה שתעיד בו ותנוזף בו ותוכיח אותו, הוא כאן, הוא שומע, הוא בתוך בית המדרש ולכן יש לו תקווה ותוחלת. ולא ברור מי עשה מלאכת אמן גדולה יותר בפתיחה קצרה ותמציתית זו, הדרשן המקורי או עורך המדרש.

⁴ אמנם לאחר "נעשה ונשמע" באה הנפילה בחטא העגל, אבל זכות הקפיצה הנחשנית, גם אם הייתה פזיזה (שבת פח ע"א) שמורה לעם ישראל שבעצם נכונותו לקבל את התורה, נבדל משאר העמים. ראו דברים רבה ג י: "רבתינו אומרים: למה הדבר דומה? למלך שקידש מטרונו בשתי מרגליות. אבדה אחת מהן. אמר לה המלך: איבדת אחת שמרי את השנייה. כך קידש הקב"ה את ישראל ב"נעשה ונשמע". אבדו את "נעשה" – שעשו את העגל. אמר להן משה: אבדתן נעשה שמרו "נשמע". הרי לנו בדיק דברי ר' יוחנן בפתיחה בזכות השומע והשמיעה, גם אם העשייה נפגמה. וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [נעשה ונשמע](#) בפרשת משפטים.

⁵ מוטיב זה מופיע במספר רב של מדרשים: ויקרא רבה כא ד, שיר השירים רבה ב ג ועוד. אולי בני ישראל אינם שונים מהגויים – אלה חוטאים ואלה חוטאים, אלה עובדים עבודה זרה מגלים עריות ושופכים דמים וגם אלה כך (שלוש העבירות של יהרג ואל יעבור! דברינו [אשר יעשה אותם האדם וחי בהם](#) בפרשת אהרי מות). מוטיב זה מצוי כבר ביציאת מצרים: למה בעצם היו בני ישראל ראויים להיגאל ממצרים אם בינם ובין המצרים לא היה שום הבדל מוסרי ערכי? ראו ויקרא רבה כג ב: "אלו ערלים ואלו ערלים, אלו מגדלי בלורית ואלו מגדלי בלורית, אלו לובשי כלאים ואלו לובשי כלאים. אם כן, לא הייתה נותנת מדת הדין לישראל שייגאלו ממצרים לעולם" – בדברינו [כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען](#) בפרשת אחרי מות. למוטיב זה יש גם צד חיובי: "הללו מעשה ידי והללו מעשה יד" ובע"ה נזכה ונדון בהרחבה בנושא זה. ובניתיים, סניגורם של ישראל (מכאל) משתתק.

⁶ זכותם של ישראל שקבלו את התורה, כפי שכבר הערנו לעיל. יש כאן רעיון פילוסופי דתי עמוק של התורה שקדמה לבריאת העולם וקבלתה וקיומה הם הערובה להמשך קיומו (נושא שהזכרנו מספר פעמים, למשל בדברינו [קווצותיו תלתלים שחורות כעורב](#) בפרשת

"אלהים אלהיך אנכי". ר' יוחנן אמר: דייך אני פטרוך. וריש לקיש אמר: אע"פ שאני פטרוך - מה פטרוני מהני בדינא?⁷ תאני רשב"י: אלהים אנכי לכל באי עולם, ולא ייחדתי שמי אלא על עמי ישראל. אין אני נקרא אלהי כל האומות אלא אלהי ישראל - "אלהים אלהיך אנכי". ר' יודן פתר קרייא במשה, אמר הקב"ה למשה: אע"פ שקראתי אותך אלהים לפרעה, אלהיך אנכי, אני על גבך.⁸ ר' אבא בר יודן פתר קרייא בישראל, אע"פ שקראתי אתכם אלהים, שנאמר: "אני אמרתי אלהים אתם" (תהלים פב ו) - "אלהיך אנכי", דעו שאנכי על גביכם. רבנן פתרי קרייא בדיינים, אע"פ שקראתי אתכם אלהים, שנאמר: "אלהים לא תקללי" (שמות כב כז) - דעו שאני על גביכם. וחזר ואמר לישראל: אני חלקתי כבוד לדיינים וקראתי אותם אלהים והן מבזים אותם. אוי לדור ששפטו את שופטיהם.⁹

פתיחתא ה-ו – דור ששופטיו ונביאיו צריכים להישפט

ר' נחמיה פתח: "כשועלים בחרבות נביאיך ישראל היו" (יחזקאל יג ד) - מה השועל הזה מצפה בחורבות לכשיראה בני אדם לאיזה צד יהי בורח, כך: "כשועלים בחרבות נביאיך" - "לא עליתם בפרצות" כמשה. למי היה דומה משה רבנו? לרועה נאמן שנפלה גדר סמוך לחשכה עמד וגדרה משלש רוחותיה. נשתייר פרצה ולא היה לו שעה לגדרה ועמד הוא בתוך הפרצה. בא ארי ועמד כנגדו, בא זאב ועמד כנגדו. אבל אתם לא עמדתם בתוך הפרצה כמשה. שאילו עליתם בפרצות כמשה, הייתם יכולין לעמוד במלחמה ביום אף ה'.¹⁰

"ושם האיש אלימלך" כיון דאתת עקתה אזלת לך ושבת להון - וילך איש מבית לחם יהודה.¹¹

מצורה). אבל יש כאן גם רעיון חינוכי מוסרי פשוט. נכון שגם היהודים עובדים עבודה זרה וחוטאים בגילוי עריות ושפיכות דמים, אבל יש להם את התשתית והזכות לחזור תמיד למקורות (בדומה לתלמיד חכם ששנה ופרש שתמיד יכול לחזור). וזה הרי מוטבי ראשי בספר שופטים וגם משמעות הביטוי **זכות אבות** כפי שהראינו בדברינו בפרשת בחוקותי אחר כותלנו.

⁷ אפשר לנסות לגשר ולומר שר' יוחנן וריש לקיש אינם חולקים באופן מהותי. ר' יוחנן ממשך את שיטתו לעיל שהברית שנכרתה בהר סיני בה קיבל עם ישראל את פטרונו של הקב"ה - "אנכי ה' אלהיך" בתורה, "אלהים אלהיך אנכי" בכתובים - דיה לעמוד בפרץ ולדחות את ביקורת אומות העולם. ריש לקיש בא רק לחדד ולהדגיש שאין פטרונו זו תעודת ביטוח, בוודאי לא אוטומטית, ועל עבירות ומעשים מקולקלים ינתן הדין. אבל הברית הבסיסית לא תופר. ראו בהמשך המדרשים על הפסוק בדברים י ז: "אשר לא ישא פנים" וכן דברינו על **חילול השם במקרא** בפרשת אמור, בפרט הדעה שטענה זו לא עומדת יותר מרגע הכניסה לארץ אבל בכל זאת תשמש בסיס לגאולה לעתיד (יחזקאל פרק לו). ואולי בכל זאת יש מחלוקת מהותית בין ר' יוחנן וריש לקיש. וצ"ע. ראו אגב מחלוקתם באשר לימות המשיח בגמרא והמשל של ריש לקיש על השור שנפל למשכב והסוס החליפו.

⁸ יש כאן דואליות ברורה ביחס למשה שמחד גיסא נעשה "אלהים לפרעה" ואפילו לאהרון (ראו שמות ד טז); ומאידך גיסא, או דווקא בשל כך, צריך להזכיר לו כי "גבוה מעל גבוה שומר" (קהלת ה ז). וכבר הארכנו לדון בנושא זה בדברינו **ראה נתתיך אלהים לפרעה** בפרשת וארא. וקל וחומר ממה לכל שופט, דיין או מנהיג אחר.

⁹ ובפתיחתא ז להלן: "ויהי בימי שפוט השופטים - מה צרה היתה שם? ויהי רעב בארץ. למדינה שהיתה חייבת ליפסי למלך. מה עשה המלך? שלח טמיון לגובתה. מה עשו בני המדינה? נטלו אותו והלקוהו וגבו אותו. אמרו: מה שהיה מבקש לעשות לנו עשינו לו. כך, בימי שפוט השופטים היה אדם מישראל עובד עבודת כוכבים והיה הדיין מבקש לעשות בו דין. והיה הוא בא ומלקה הדיין, ואמר: מה דבעא מעבד לי עבדתי ליה. אוי לדור ששופטיו נשפטין, הוי ויהי בימי שפוט השופטים". ובמסכת בבא בתרא טו ע"ב: "ויהי בימי שפוט השופטים? דור ששופט את שופטיו, אומר לו: טול קיסם מבין שיניך, אומר לו: טול קורה מבין עיניך". (ראו פירוש המהרש"א שם לביטוי זה וראו גם ערכין טז ע"ב). העמידה לפני הר סיני וקבלת התורה אינן רק ברית בין ה' לישראל להודיע לעמים, כפי שראינו לעיל. זו גם ברית פנימית שתפקידה למסד ולהתקין סדרי שלטון וחברה. **פרשת מינוי הדיינים** מצד אחד ופרשת **ואלה המשפטים** מצד שני חובקות את מעמד הר סיני, כמשל בשמות רבה ל ג על שני שומרי הראש של המטרונה. היחיד צריך לדעת שמעליו יש אלהים - בית דין ובית הדין צריך לדעת שמעליו יש ה' א-להים בורא העולם (את זה נראה מיד בהמשך). "כי גבה מעל גבה שמר וגבהים עליהם" (קהלת ה ז, והמדרשים על פסוק זה).

¹⁰ ראו דימוי דומה בפירושו של רבי אלחנן וסרמן לגמרא בסוטה מט ע"ב: "פני הדור כפני הכלב - שפני מנהיגי הדור יהיו ככלב שרץ לפני אדוניו כיאלו היה הוא המוביל ... ואף מנהיגי הדור רק יראו עצמם כמובילים את האחרים ובאמת רק יגררו אחרי דורם". מובא בעיונים לשיטתו של גמרא סוטה שם. ולעניין נביאים מול שופטים, אפשר שהכל אחד כמשתמע מפרקי אבות: "משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים וכו'" והכל תקופה אחת (ראו פתיחתא ב להלן). אבל באבות דרבי נתן נוסח ב פרק א הנוסח מורחב ומפורט יותר: "משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לשופטים ושופטים לנביאים ונביאים לחגי ולזכריה ולמלאכי חגי זכריה ומלאכי מסרו לאנשי כנסת הגדולה". ובנוסח אחר שם (נוסח א פרק א וההוספה שם) מפורט עוד יותר: "יהושע קבל משה ... זקנים קבלו מיהושע ... שופטים קבלו מזקנים, שנאמר: ויהי בימי שפוט השופטים. נביאים הראשונים קבלו משופטים". כך או כך, הרי לפנינו פירוש חדש ל"ויהי בימי שפוט השופטים". היחס הוא דו-צדדי. וכמאמר רות רבה בפרשה א בהמשך וכהמשך למדרש הקודם: "ויהי בימי שפוט השופטים - אוי לדור ששפטו את שופטיהם ואוי לדור ששופטיו צריכים להישפט".

¹¹ תרגום: כיון שבאה צרה, הלכת לך ועזבת להם - וילך איש מבית לחם יהודה. הדרשן מדגיש את ההנגדה בפסוק בין "רעב" ל"לחם". יש רעב (בצורה) בארץ, שכידוע בא במחזוריות מסוימת באקלים ארץ ישראל, ומיד ראש עשירי בית לחם קם ועוזב. לעומתו, אלה שנשארו שמרו על הבית ומצאו לחם גם בתקופה הקשה, ואלהם חוזרת אשתו נעמי-מרה לאחר ששכלה את כל משפחתה ומוצאת לבסוף מנוחה וגאולה ממונית ומשפחתית. ובהמשך המדרש פרשה א סימן ד, מופיע הרעיון באופן ציורי ומורחב יותר: "למה נענש אלימלך? ע"י שהפיל לבן של ישראל עליהם. לבולטיין שהיה שרוי במדינה והיו בני המדינה סבורין עליו ואומרים שאם יבואו שני בצורת והוא יכול לספק את המדינה עשר שנים מזון. כיון שבאת שנת בצורת יצתה לה שפחתו מעילת בסידיקי וקופתה בידה. והיו בני המדינה אומרים: זהו שהיינו בטוחים עליו שאם תבוא בצורת הוא יכול לפרנס אותנו עשר שנים, והרי שפחתו עומדת בסידיקי וקופתה בידה! כך, אלימלך היה מגדולי המדינה ומפרנסי הדור, וכשבאו שני רעבון אמר עכשיו כל ישראל מסביבן פתחי, זה בקופתו וזה בקופתו. עמד וברח לו מפניהם, הדא הוא דכתיב: וילך איש מבית לחם יהודה". ראו שם הדין במדרש באילו תנאים מותר לצאת לחו"ל, שאולי היו קיימים באותה סיטואציה, אלא שאלימלך היה מנהיג וממנהיג ואיש ציבור מצפים ליתור. נראה שהמדרש שם

פתיחתא ב שם – אין חסד, כל אחד לעצמו

"ויהי בימי שפוט השופטים" - "עצלה תפיל תרדמה" (משלי יט טו) - ע"י שנתעצלו ישראל לעשות גמול חסד ליהושע, הדא הוא דכתיב: "ויקברו אותו בגבול נחלתו מצפון להר געש" (יהושע כד ל). אמר ר' ברכיה: חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו געש. ומהו הר געש ע"י שנתגעשו ישראל מעשות גמילות חסד ליהושע.¹² באותה שעה נחלקה ארץ ישראל והיתה חילוקה חביבה עליהם יותר מדאי, והיו ישראל עוסקין במלאכתן, זה עוסק בשדהו וזה עוסק בכרמו וזה עוסק בזיתיו וזה עוסק בפוצמו לפרש.¹³ "ונפש רמיה תרעב" (משלי יט טו) נתגעשו מעשות גמילות חסד ליהושע ובקש הקב"ה להרעיש את העולם כולו על יושביו, כמה דאת אמר "ותגעש ותרעש הארץ" (תהלים יח ח).¹⁴

דבר אחר, "עצלה תפיל תרדמה" - על ידי שנתעצלו ישראל מלעשות תשובה בימי שופטים תפיל תרדמה. "ונפש רמיה תרעב" - ע"י שהיו מרמים להקדוש ברוך הוא, מהם עובדין לעבודת כוכבים ומהם עובדים להקדוש ברוך הוא, הרעיבן הקדוש ברוך הוא ברעבון בימי שופטיהם.¹⁵

ילקוט שמעוני שופטים רמז סח – אין ערבות ואין אחריות

... וכל מי שספק בידו למחות ואינו מוחה, להחזיר את ישראל למוטב ואינו מחזיר, כל דמים שנשפכין בישראל נשפכין על ידיו שנאמר ואתה בן אדם צופה נתתיך וגו', ואתה כי הזהרת את הרשע, מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה.¹⁶ אם תאמר: אותם שנים ושבעים אלף שנהרגו בגבעת בנימין מפני מה נהרגו? היה להם לסנהדרי גדולה שהניח משה ויהושע ופנחס בן אלעזר עמהם שיקשרו חבלים של ברזל במתניהם ויגביהו בגדיהם למעלה מארכובותיהם ויחזרו בכל עיירותיהם של ישראל, יום אחד ללכיש, יום אחד לעגלון, יום אחד לחברון, יום אחד לבית אל, יום אחד לירושלים, וילמדו אותם דרך ארץ בשנה, בשתיים, בשלש, בארבע, בחמש, עד שיתישבו ישראל בארצם ... הם לא עשו כן אלא כיון שנכנסו ישראל לארצם, כל אחד ואחד רץ לכרמו ולזיתו ואומר שלום עלי נפשי שלא להרבות הטורח.¹⁷

כבר גולש לתקופתו ומתחשבת עם "בית לחם" והירודים שבדורו. ואולי, אולי, יש כאן גם איזה חשבון דק וסמוי עם האבות שירדו מהארץ לעומת אלה שלא ירדו. ראו דברינו [יצחק אבינו](#) בפרשת תולדות.

¹² אבל שני פסוקים אח"כ חוזר המקרא ומתאר את הבאת עצמותיו של יוסף לקבורה בלי "הרי געש", ככתוב: "וְאֵת עֲצָמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר הָעֵלּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בְשָׂכְם בְּחֶלְקֵת הַשְּׂדֵה אֲשֶׁר קָנָה יַעֲקֹב מֵאֵת בְּנֵי חָמוֹר אָבִי שָׂכְם בְּמֵאֵה קִשְׁיֹטָה וַיְהִי לְבְנֵי יוֹסֵף לְנַחֲלָה". ראו דברינו [המתחיל במצווה הוא גומרה](#) בפרשת מטות, מדרש נחומא עקב סימן ו שם, שמצוות העלאת עצמות יוסף שמהם התפנה לעסוק בה בשעה שבני ישראל התעסקו בשאלת הכסף והזהב מהמצרים, נקראת בסוף על שם בני ישראל משום שהם שהשלימו את המצווה ואין מצווה נקראת אלא על שם גומרה.

¹³ במקבילה בקהלת רבה (ראו הערה הבאה) כתוב "פחמ", היינו שעוסקים בהכנת פחמים (מקצועו של אחד מגדולי ישראל, ר' יהושע בן חנניה, ברכות כח ע"א). המדרש המבואר מציע פירוש דומה שמדובר בקורה או לוח עץ לבניית בית. מילון Jastrow מסביר שפוצמו הוא מחצבת אבנים. כך או כך, היו עסוקים בביתם ובשדותיהם ולא טרחו לעשות חסד פשוט עם יהושע.

¹⁴ ובמקבילה בקהלת רבה ז ד: "ע"י שנתגעשו ונתרשלו ישראל מלגמול חסד ליהושע רצה הקב"ה להרעיש וגם להגעישי עליהם ההר ולהפילו להם לאבדן. לפי שנתחלקה א"י והיה חלוקה חביב עליהם יותר מדאי, זה עוסק בשדהו, וזה עוסק בכרמו, וזה עוסק בזיתו, וזה עוסק בפחמו, כולן עוסקין במלאכתן. לכן בקש הקב"ה להרעיש עליהם את העולם". "הדור ההוא" הראשון לנחול את הארץ שוכח את שורשיו ואת ייעודו. לא סתם נדרש כך "הר געש". ראו שופטים ב פסוקים ז-י: "וַיַּעֲבְדוּ הָעָם אֶת ה' כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הָאָרִיכוּ יָמִים אַחֲרָיו יְהוֹשֻׁעַ ... וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ ... בֶּן מֵאָה וָעֶשְׂרִים שָׁנִים: וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בְּגִבְלוֹ נַחֲלָתוֹ בְּתִמְנַת חֵרֶס בְּהַר אֶפְרַיִם מִצְפֹּן לְהַר גֵּעֵשׁ: וְגַם כָּל הַדֹּר הַהוּא נֶאֶסְפוּ אֶל אֲבוֹתָיו וַיָּקָם דֹּר אַחֵר אַחֲרֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אֶת ה' וְגַם אֶת הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל". ההקבלה ל"דור ההוא" של סוף ספר בראשית תחילת ספר שמות, ממות יוסף בגיל מאה ועשר שנים ועד "ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף", היא ברורה ומהדהדת. אין היסטוריה, אין שורשים, אין חסד פשוט. על זה תבוא רות שהעתיקה שורשיה ותולדותיה לעם ישראל ועשתה חסד עם החיים ועם המתים (רות א ח, ב כ, ג י).

¹⁵ לא רק רעב פסי, אלא גם רעב רוחני. ראו בפתיחתא ב שם את הקישור עם תקופת עלי ושמואל: "ונפש רמיה תרעב - על שהיו מרמין להקב"ה מהם עובדי עבודת כוכבים לכן הרעיבן הקב"ה מרוח הקדש דכתיב: ודבר ה' היה יקר בימים ההם (שמואל א ג א)". וגם הקישור לספר מלכים, לאליהו, נמצא שם: "ונפש רמיה תרעב" - ע"י שהיו מרמים להקב"ה מהם עובדין לעבודת כוכבים ומהם עובדים להקב"ה. הוא שאליהו אומר להם (מלכים א' י"ח) עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים. תרעב - הרעיבן הקב"ה בימי אליהו, שנאמר (מלכים א' יח) חי ה' אשר עמדתני לפניו". והדברים נמצאים במקרא עצמו ונכונים, כך נראה, לתקופת נביאים ראשונים ובית ראשון לכל אורכה: "וְכִי הָקִים ה' לָהֶם שׁוֹפְטִים וְהָיָה ה' עִם הַשֹּׁפֵט וְהוֹשִׁיעַם מִיַּד אֲיָבֵיהֶם כֹּל יְמֵי הַשֹּׁפֵט כִּי יִנָּחֵם ה' מִנְּאֻקָּתָם מִפְּנֵי חַצְיָהֶם וְדַחְקֵיהֶם: וְהָיָה בְּמוֹת הַשֹּׁפֵט יֵשְׁבוּ וְהִשְׁחִיתוּ מֵאֲבוֹתָם לְלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אַחֲרֵים לְעַבְדָם וּלְהִשְׁתַּחֲוֹת לָהֶם לֹא הָפִילוּ מִמֶּעֶלְלֵיהֶם וּמִדְרָכָם הַקְּשָׁה" (שופטים ב יח-יט). ובמלכים: "ויעש הרע בעיני ה'", "ויעש הטוב וחוזר חלילה".

¹⁶ ראו דברינו [כל ישראל ערבים זה בזה](#) בפרשת בחוקותי.

¹⁷ נראה שמדרש זה הוא אולי מהחריפים ביותר על תקופת השופטים ומזכיר לנו את מעשה פילגש בגבעה שאמנם מופיע בסופו, אך לפי מסורת חז"ל אירע בתחילתו, בסמוך למות יהושע. (ראו דברינו [בין סדום ופילגש בגבעה](#) בפרשת וירא וכן [פסל מיכה](#) בדפים המיוחדים). ראו שם גם הביקורת הקשה על פנחס, בה כבר דנו בדברינו [בת יפתח בפרשת בחוקותי](#): "יפתח נדר והפסיד בתו, ישראל נדרו ונשתכרו, שנאמר: וידר ישראל נדר. חנה נדרה ונשתכרה, שנאמר: ותדור נדר ותאמר. יפתח הגלעדי נדר דבר שלא כהוגן, להעלות בתו על גבי המזבח. נתקבצו אליו אנשי אפרים לעשות עמו מריבה גדולה. היה לפנחס שיאמר להם: להתיר את נדרו לא באתם, אלא לעשות מריבה באתם! אלא הוא לא מיחה בבני אפרים והוא לא התיר את נדרו ליפתח. יושב על כסא שופט צדק יהי

פתיחתא ג – אי אפשר להחליף אומה זו

באותה שעה אמר הקב"ה: בני סרבנין הן. לכלותן אי אפשר, להחזירן למצרים אי אפשר, להחליפם באומה אחרת איני יכול. אלא מה אעשה להם? הריני מייסרן ביסורים ומצרפן ברעבון. "בימי שפוט השופטים", הדא הוא דכתיב: "ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ".¹⁸

במדבר רבה ב טז - ביד חזקה ובזרוע של חיבה

אמר רבי חנינא: בלא דעת סבורים מה שהוא אומר: "ואנכי לא אהיה לכם" (הושע א ט), שהוא אומר שאינו הוֹנֵה לְכֶם לְאִלֹּהִים. לאו! אלא מהו: "ואנכי לא אהיה לכם"? אף על פי שאתם "לא עמי" שתבקשו להפריש ממני, "אני לא אהיה לכם" - אין דעתי משתווית עמכם אלא בעל כורחכם תהיו עמי. וכן הוא אומר: "והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וגו' " (יחזקאל כ לב). אלא מה אני עושה לכם? "חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם" (שם לג). הא למדת חיבתן של ישראל לפני המקום.¹⁹

חג שמח ולימוד מחכים

מחלקי המים

מים אחרונים: אל עולם זה של "שפוט השופטים", עם ישראל בהתנחלותו בארץ, מגיחה ובאה מעבר להרים, רות המואביה המלמדת אותנו את מידת החסד. ראו בהמשך רות רבה (ה ט): "ותאמר לה חמותה איפה לקטת היום", תני בשם ר' יהושע: יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית. שכן אמרה רות לנעמי: "שם האיש אשר עשיתי עמו היום" ולא אמרה "אשר עשה עמי" אלא "אשר עשיתי עמו" - הרבה פעולות והרבה טובות עשיתי עמו בשביל שהאכילני פרוסה אחת" ושם בהמשך ... גלגל חוזר הוא שחוזר בעולם על הכל". ועל כך הרחבנו בדברינו [ארבע שיטות בחסד](#) במגילת רות.

שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, אחר ששם זה נפשו בכפו ובא להציל את ישראל מבני עמון ומואב ובאו לעשות עמו מריבה. מיד עמד והרג מהם שנים וארבעים אלף, שנאמר: אמר נא שבולת ואמר סבולת, זה לשון ע"ז כאדם שאומר לחברו שא בל ומי הרג אותם? פנחס, שהיה ספק בידו למחות ולא מיחה, ולהתיר לו נדרו ליפתח ולא התיר". ראו דברינו [הוכח תוכיח את עמי](#) בפרשת קדושים.

¹⁸ כך אומר הקב"ה למשה ואהרן בתחילת השליחות: "ויצום אל בני ישראל - א"ל הקב"ה: בני סרבנים הן רגזנין הן טרחנין הן. על מנת כן תהיו מקבלין עליכם, שיהיו מקבלין אתכם, שיהיו מסקלין אתכם באבנים" (שמות רבה ז ג). ראו דברינו [בני סרבנים הם](#) בפרשת שמות. וכך גם נאמר לישיעיהו (עפ"י המדרש): "א"ל הקב"ה: ישעיה, בני טרחנין, סרבנים הם. אם אתה מקבל עליך להתבזות וללקות מבני את הולך בשליחותי, ואם לאו אין אתה הולך בשליחותי. אמר לו: על מנת כן" (ויקרא רבה י ב). וכך כביכול גם הקב"ה בעצמו בדור הראשון לאחר מות יהושע. זוהי מהותה של הברית וקיומה, לטוב ולרע, בתקופת "שפוט השופטים" וגם בדורות רבים שבאו לאחר מכן. ואולי באמת שיטת ר' יוחנן: דייך אני פטרונוך. ושיטת ריש לקיש: אע"פ שאני פטרונוך - מה פטרוני מהני בדינא - אחת הן. וכמו שאומר ר' יוחנן בפתיחה: "אין מעידין אלא בשומע". כל עוד יש דרשנים ויש גם שומעים - הברית קיימת.

¹⁹ השברים הקטנים של ספר שופטים אינם אלא קדימון לשבר הגדול של חורבן הבית והגלות. אך כפי שהשברים הקטנים לא יכלו לברית שלא נפרמה עקב חטאי עם ישראל, כך גם לא בשבר הגדול. ועל כך הרחבנו לדרוש בדברינו [עבד שמכרו רבו](#) בתשעה באב.